

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

Local Curriculum Development Using Participatory Action Research for Sustainable Development

นิภา เพชรสม

Nipa Petsom

สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี 76000
1Educational Administration, Faculty of Education, Phetchaburi Rajabhat University,
Phetchaburi 76000

To whom correspondence should be addressed. e-mail: nipa.petsom@gmail.com

Received: 30 September 2019, **Revised:** 24 November 2019, **Accepted:** 19 December 2019

บทคัดย่อ

หลักสูตรท้องถิ่น เป็นหลักสูตรที่มีเนื้อหาสาระสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้บนพื้นฐานของสภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของตนเอง และภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสถานศึกษาต้องพิจารณาแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นมา 1 ชุด ดำเนินงานตามขั้นตอนดังนี้ 1) ศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลสารสนเทศของชุมชน ปัญหา และสิ่งที่ควรพัฒนา 2) ศึกษา วิเคราะห์หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 3) ศึกษา วิเคราะห์กรอบสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น 4) นำผลจากการศึกษาวิเคราะห์ข้อ 1 – 3 มาจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น 5) จัดทำโครงสร้างหลักสูตรท้องถิ่น โดยการวิเคราะห์มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด จัดทำคำอธิบายรายวิชา หน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้ หลักสูตรท้องถิ่นมีองค์ประกอบพื้นฐาน 4 ประการ คือ 1) จุดมุ่งหมาย 2) เนื้อหาสาระหรือโครงสร้างหลักสูตร 3) กระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 4) การวัดและประเมินผล สำหรับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่นำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เป็นรูปแบบการวิจัยที่ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับสถานศึกษาทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การวิเคราะห์ข้อมูลสารสนเทศของชุมชน การกำหนดปัญหาการวิจัย การสร้างเครื่องมือในการวิจัย การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนการนำข้อค้นพบไปสู่การปฏิบัติจริงในการพัฒนาอาชีพและการยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคมให้ดียิ่งขึ้น ทำให้ผู้เรียนเกิดความรัก ความภูมิใจและหวงแหนท้องถิ่นของตน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สามารถพึ่งตนเองได้ อันนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

คำสำคัญ : หลักสูตรท้องถิ่น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

Local curriculum is the one with contents relevant to local conditions and problems so that students can deeply learn from the contents based on their own condition of life, economy, society, culture, and local wisdom by using local natural resources. In local curriculum development, educational institutions have to consider establishing committee for preparing the local curriculum according to the following steps: 1) analytical study of the community information, problems, and what to be developed, 2) analytical study of the basic education core curriculum B.E. 2551 (A.D. 2008), 3) analytical study of the local learning area framework, 4) preparation of the local learning area from the results of the analysis in steps 1-3, 5) creation of local curriculum structure by analyzing learning standards and indicators, preparation of course description, learning units, and learning management plans. Local curriculum consists of 4 basic components as follows: 1) aim, 2) content or curriculum structure, 3) learning activity organizing process, and 4) measurement and evaluation. The participatory action research used in local curriculum development is a research model in which people in the community get involved with the school at every step of the following research process: analyzing community information, defining research problems, creating research tools, collecting data, analyzing data, and putting the findings into practice in professional development and improving the quality of life and society. This can create students' love, pride, and cherish on their locality, causing changes to become self-reliant and lead to sustainable development.

Keywords : Local curriculum, participatory action research, sustainable development

บทนำ

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับว่า การศึกษา เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยในการพัฒนาประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การเมืองและความมั่นคงของประเทศ อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษาได้ให้ความสำคัญกับหลักสูตรเป็นอย่างมาก เพราะหลักสูตรเป็นตัวกำหนดหรือกรอบของแนวปฏิบัติที่จะทำให้การจัดการศึกษาบรรลุตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ เมื่อศึกษาวิวัฒนาการของหลักสูตรตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยปัจจุบัน พบว่า หลักสูตรมีการเปลี่ยนแปลงตลอดมา กล่าวคือ สมัยโบราณตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2826 – 2414) การศึกษายังไม่เป็นแบบแผน วัดจึงเป็นสถานศึกษาที่สำคัญ จึงไม่มีหลักสูตร ที่มีลักษณะเป็นหลักสูตรตามที่เข้าใจกันในปัจจุบัน เริ่มปรากฏเป็นครั้งแรก พ.ศ. 2435 เรียกชื่อว่า กฎพิภคสำหรับการศึกษา ต่อจากนั้น ได้มีการพัฒนาหลักสูตรอีกหลายฉบับให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงด้านการเมือง การปกครอง ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จนกระทั่งปัจจุบัน ได้ประกาศใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ประกอบกับการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 โดยได้กำหนดให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ซึ่งจะต้องนำสาระการเรียนรู้จากหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ส่วนหนึ่งมาบรรจุในหลักสูตรสถานศึกษา และสาระการเรียนรู้อีกส่วนหนึ่งจากสภาพปัญหาในชุมชน สังคม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนเรียกว่า หลักสูตรท้องถิ่น ในส่วนที่สถานศึกษาเพิ่มเติมเนื้อหาสาระ ที่มาจากสภาพปัญหาในชุมชน สังคม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะเป็นส่วนช่วยให้การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ บรรลุตามเป้าหมายและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

บทความนี้จึงประกอบไปด้วยแนวคิดและเนื้อหาสาระ 5 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่น ส่วนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ส่วนที่ 3 วิธีดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ส่วนที่ 4 ตัวอย่างข้อค้นพบจากผลงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ส่วนที่ 5 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและบทสรุป ดังจะกล่าวรายละเอียดตามลำดับต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่น

1. ความหมายของหลักสูตร

จากการพิจารณาความหมายของหลักสูตร พบว่า หลักสูตรมีความหมายแตกต่างกันไปหลายลักษณะ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเภทของการจัดการศึกษาและระดับผู้ใช้หลักสูตรซึ่งมีขั้นตอนและวิธีการแตกต่างกันไป เช่น หลักสูตรหมายถึง กลุ่มรายวิชาที่จัดไว้ไว้อย่างมีระบบหรือลำดับวิชาที่บังคับสำหรับการจบการศึกษา หรือเพื่อรับประกาศนียบัตรในสาขาวิชาหลักต่าง ๆ [1] หลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน มีทั้งส่วนที่เป็นเอกสารหลักสูตร กระบวนการที่ใช้ในการเรียนการสอนและการจัดกิจกรรม ตลอดจนทั้งคือวัสดุอุปกรณ์ที่จัดขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนไปสู่เป้าหมาย [2] หลักสูตร หมายถึง แผนปฏิบัติการหรือเอกสารที่เขียนขึ้นโดยมียุทธวิธีเพื่อบรรลุเป้าหมายปลายทางที่พึงประสงค์ [3] หลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ทั้งหลาย ซึ่งใช้เป็นแนวทางสำหรับจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่โรงเรียนจัดให้แก่ผู้เรียน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะตามที่สังคมคาดหวัง [4] หลักสูตร หมายถึง เนื้อหาสาระสำคัญและกิจกรรมต่าง ๆ ที่สนองวัตถุประสงค์ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปตามที่พึงประสงค์ [5]

สรุปได้ว่า หลักสูตร หมายถึง แผนปฏิบัติการหรือเอกสารที่ประกอบด้วยเนื้อหาสาระและมวลประสบการณ์ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ รวมทั้งส่วนที่เป็นเอกสารหลักสูตรและกระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้มีคุณลักษณะตามแนวทางที่พึงประสงค์

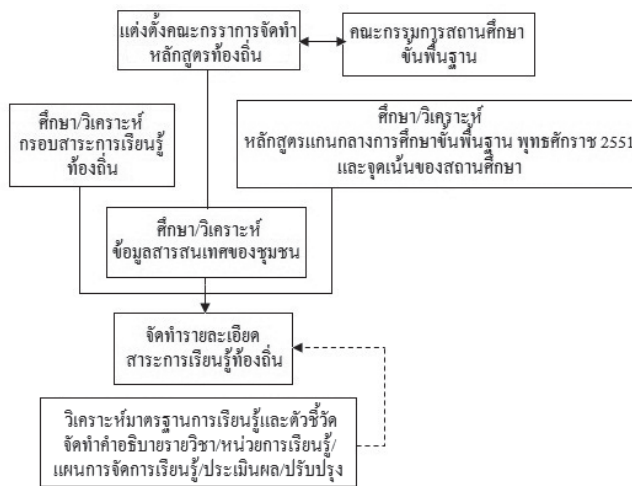
2. ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น มีผู้ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น ไว้ดังนี้

หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง หลักสูตรที่สร้างขึ้นจากสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น หรือสร้างจากหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ปรับให้เข้ากับสภาพชีวิตจริงของผู้เรียน ท้องถิ่นต่าง ๆ หรือสร้างจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันที่มีผลกระทบต่อผู้เรียน หลักสูตรท้องถิ่นจะสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นนั้น ๆ [6] หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง มวลประสบการณ์ที่สถานศึกษาหรือหน่วยงานและบุคคลในท้องถิ่นจัดให้แก่ผู้เรียนตามสภาพและความต้องการของท้องถิ่นนั้น ๆ [7] หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง รายละเอียดเนื้อหาสาระที่สถานศึกษาจัดทำขึ้นเพื่อให้สอดคล้องเฉพาะท้องถิ่น ซึ่งมีความแตกต่างกัน เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของตนเอง เศรษฐกิจ อาชีพและสังคม ตลอดจนทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง ทั้งสามารถนำประสบการณ์นั้นมาพัฒนาความเป็นอยู่ในชีวิต อาชีพและสังคมให้ดียิ่งขึ้น [8]

สรุปได้ว่า หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง รายละเอียดเนื้อหาสาระที่สถานศึกษาจัดทำขึ้นจากสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของตนเอง เศรษฐกิจ อาชีพและสังคม ตลอดจนทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น และสามารถนำประสบการณ์มาพัฒนาความเป็นอยู่ในการดำรงชีวิต อาชีพและสังคม ให้ดีขึ้น

3. แนวทางการดำเนินงานพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ในการดำเนินงานพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น สถานศึกษาจะต้องดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน ดังแผนภูมิต่อไปนี้

ภาพที่ 1 ขั้นตอนการดำเนินงานพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
ที่มา: กาญจนา บุญส่ง และ นิภา เพชรสม [8]

จากแผนภาพข้างต้น จะเห็นว่าในการดำเนินงานพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น สถานศึกษาต้องพิจารณาแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นมา 1 ชุด และเปิดโอกาสให้คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น [8] คณะกรรมการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นจะต้องดำเนินงานตามขั้นตอนดังนี้ (1) ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลสารสนเทศของชุมชน ปัญหาและสิ่งที่ควรพัฒนา (2) ศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และจุดเน้นของสถานศึกษา (3) ศึกษาวิเคราะห์กรอบสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น (4) นำผลจากการศึกษาข้อ 1-3 มาจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น (5) จัดทำเนื้อหาสาระหรือโครงสร้างหลักสูตรท้องถิ่น โดยการวิเคราะห์มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด จัดทำคำอธิบายรายวิชา หน่วยการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ ประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตร

แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research – PAR) เป็นวิธีการวิจัยและพัฒนาอีกวิธีหนึ่งที่กำลังได้รับความนิยมอย่างมาก เนื่องจากมีแนวคิดที่สอดคล้องกับการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง วิธีการ PAR นอกจากเป็นการแสวงหาความรู้ ความจริงตามปรากฏการณ์ทางสังคมแล้ว ยังเป็นการประยุกต์งานวิจัยเพื่อหาทางแก้ปัญหา โดยใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และตัดสินใจในการพัฒนาร่วมกัน และร่วมดำเนินการกับชุมชนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป มีรายละเอียดดังนี้ [9]

1. ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

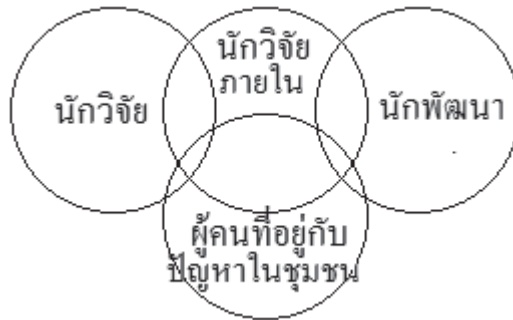
สำหรับความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีผู้รู้ให้ความหมายไว้ค่อนข้างสอดคล้องกัน ดังเช่น บุญนาค ตีวกุล [10] ได้อธิบายความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยกับสมาชิกในชุมชน ทำการศึกษาชุมชน เน้นการวิเคราะห์ชุมชนเพื่อค้นหาศักยภาพ ปัญหา และแนวทางแก้ปัญหาด้วยการวางแผน ปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ประเมินงานเป็นระยะเพื่อปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานให้สามารถบรรลุเป้าหมายได้ สอดคล้องกับ สิทธิณัฐ ประพุทธนิตสาร [11] ที่กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมศึกษาปัญหาโดยกระทำร่วมกันกับนักวิจัย ผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้น จึงเป็นกระบวนการที่ผู้คนในองค์กรหรือชุมชนมิใช่เป็นผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำ การที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ นุปศ ศิริธรรม [12] ที่กล่าวถึงความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การ

ศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบ โดยการกระทำร่วมกันระหว่างนักวิจัยและคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทำการวิจัย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาความรู้ ทักษะและปฏิบัติการเพื่อพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนที่ทำการวิจัย

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็นรูปแบบของการวิจัยที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับนักวิจัยทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัยอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มตั้งแต่การวิเคราะห์ข้อมูลในชุมชนเพื่อกำหนดปัญหาวิจัย การเลือกประเด็นปัญหา การสร้างเครื่องมือ การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การเสนอสิ่งที่ค้นพบ จนกระทั่งถึงการลงมือปฏิบัติ ติดตามและประเมินผล

2. ลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่เกิดจากการมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของนักวิจัย นักพัฒนา ร่วมกับผู้คนในชุมชนที่มีความรู้ ความเข้าใจ สภาพปัญหาชุมชนเป็นอย่างดี ร่วมเป็นหุ้นส่วนกัน โดยผสมผสานแนวคิดที่เป็นระบบให้ได้ผล ด้วยการอาศัยการเรียนรู้เชื่อมโยงองค์ความรู้กับการปฏิบัติ เพื่อร่วมกันพัฒนาและแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน ดังแสดงในภาพ [13]

ภาพที่ 2 ลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
ที่มา: วีรยุทธ ชาตะกาญจน์ [13]

จากภาพ วงกลมแต่ละวงเป็น โลกทัศน์ หรือวิถีการมองปัญหาของคนแต่ละกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย โลกทัศน์ของแต่ละฝ่ายต่างกันไปตามกรอบแนวคิดที่ตนยึดถือ หลังจากเข้าสู่กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแล้วจะเกิด โลกทัศน์ร่วม และความเข้าใจร่วมกันในการพัฒนา สิ่งนี้เป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ ที่ได้จากการวิจัยและการพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน นับเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติการอย่างมีประสิทธิภาพขององค์กรหรือชุมชนนั้น ๆ ดังนั้น ลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ รูปแบบเน้นการมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยและผู้เกี่ยวข้อง เน้นการลงมือปฏิบัติจริง และมีกระบวนการยืดหยุ่นเป็นพลวัตเกิดขึ้นซ้ำกันได้คือเป็นเกลียวปฏิสัมพันธ์ โดยพิจารณาจากผลสะท้อนของสิ่งที่เป็นปัญหา การรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติ กล่าวโดยสรุป ลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ 1) ทำให้เกิดองค์ความรู้ขึ้นมาใหม่ 2) เป็นการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น 3) เป็นกระบวนการที่เน้นพลวัต 4) มีการรายงานผลและประเมินผลการปฏิบัติ

3. ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

จากการสังเคราะห์ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จากแนวคิดของ ประสงค์ เนื่องเฉลิม [14] และ ชีรุติ เอกะกุล [15] และบุปผา ศิริวิรัมย์ [12] สรุปได้ดังนี้

1. การเตรียมชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความพร้อมในการเข้ามามีส่วนร่วมการวิจัยในระดับที่เสมอภาคทุกขั้นตอน
2. อบรมนักวิจัยร่วมจากชุมชน เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพการณ์ในท้องถิ่น บทบาทของผู้นำที่เป็นนักวิจัยท้องถิ่น การจัดองค์กรของชุมชน รูปแบบของผู้นำ การสนับสนุน และความมีมนุษยสัมพันธ์

3. กำหนดรูปแบบการวิจัย ทีมวิจัยท้องถิ่นจะร่วมกันกำหนดรูปแบบการวิจัย เช่น การแยกปัญหาทั่วไปที่ชุมชนเลือกแล้ว ลงเป็นปัญหาย่อย ๆ ที่สามารถจะทำวิจัยเพื่อแก้ปัญหาได้ทีละส่วน ต่อไปก็กำหนดวิธีการที่จะรวบรวมข้อมูลที่ต้องการ เครื่องมือที่จะใช้ในการเก็บข้อมูล ผู้ที่จะให้ข้อมูล และขนาดของตัวอย่าง เป็นต้น
4. ลงมือเก็บข้อมูล โดยผู้ที่ได้รับการอบรมวิธีการเก็บข้อมูลมาแล้ว
5. ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล ทีมวิจัยท้องถิ่นจะร่วมกันทำการประมวลผลและสรุปข้อมูล ให้ข้อสังเกตสิ่งที่พบ วิเคราะห์ว่าเหตุใดจึงได้ข้อมูลเช่นนั้น เขียนสรุปสิ่งที่พบอย่างกว้าง ๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะประกอบ
6. หาหรือผลการค้นพบกับชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเสนอกลับคืนต่อชุมชนให้มีโอกาสตรวจสอบและแก้ไขความถูกต้อง ตลอดจนทำการวิเคราะห์ สรุปประเด็นหรือชี้แนะแก่ทีมวิจัย
7. วางแผนร่วมกับชุมชน โดยการอบรมทีมวางแผนให้สามารถเขียนโครงการได้ รวมทั้งความสามารถในการจัดองค์กรชุมชนได้ โครงการที่ทีมวางแผนเขียนนี้ จะต้องนำมาปรึกษากับชุมชนให้ชุมชนตรวจสอบแก้ไข และรับรองก่อนนำไปเสนอเพื่อขอทุนสนับสนุนต่อองค์กรที่เกี่ยวข้อง
8. นำแผนไปปฏิบัติร่วมกับชุมชน โดยการระดมทรัพยากรทั้งบุคคลและทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ตลอดจนองค์กรประชาชนต่าง ๆ ในชุมชนมาร่วมในการปฏิบัติตามแผนที่จัดวางขึ้นจากข้อมูลที่เป็นผลจากการศึกษาร่วมกัน
9. ติดตาม กำกับ และประเมินผลในชุมชน โดยทีมวิจัยและชุมชนร่วมกัน

วิธิดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

จากการสังเคราะห์ขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกับขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สามารถสรุปเป็นขั้นตอนการดำเนินงานพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นเตรียมการ จัดตั้งทีมวิจัย ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา ครู นักเรียน ผู้นำชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และผู้ปกครองนักเรียน ร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลของชุมชน ได้แก่ แนวโน้มการพัฒนาท้องถิ่น ความต้องการของท้องถิ่น สิ่งที่มีผลกระทบต่อการจัดการศึกษา และศักยภาพของโรงเรียน เพื่อนำข้อมูลไปสู่การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ทำการคัดเลือกพื้นที่เป้าหมายและระดมความคิดเห็นคัดเลือกประเด็นที่จะศึกษาตามความต้องการจำเป็นของท้องถิ่น ทีมวิจัยสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนและผู้รู้ในท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้นำองค์กรในท้องถิ่น เพื่อให้ข้อมูลเรื่องในท้องถิ่นที่ทีมวิจัยต้องการศึกษา ต่อจากนั้นทีมวิจัยช่วยกันสร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตอนการสำรวจองค์ความรู้ท้องถิ่น (สำรวจการเรียนรู้ท้องถิ่น) โดยทีมวิจัยออกสำรวจเรื่องที่จะทำการศึกษาในท้องถิ่น ใช้การสัมภาษณ์ การสังเกต การศึกษาจากเอกสาร ตำรา เพื่อนำมาจัดทำเป็นองค์ความรู้ท้องถิ่น ให้ครอบคลุมประเด็นที่จะศึกษา ซึ่งจะเป็นเอกสารประกอบหลักสูตรท้องถิ่นที่จะพัฒนาขึ้น เมื่อจัดทำองค์ความรู้ท้องถิ่นเรียบร้อยแล้วได้มีการตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ท้องถิ่นจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและผู้รู้ในท้องถิ่น ทำการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องให้ถูกต้อง

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นตอนการยกย่องหลักสูตรท้องถิ่น และแผนการจัดการเรียนรู้ ดำเนินการดังนี้

3.1 การยกย่องหลักสูตรท้องถิ่น 1) ทีมวิจัย มีการทบทวนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและแผนการจัดการเรียนรู้ โดยการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 2) จัดทำองค์ประกอบของหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้การประชุมเชิงปฏิบัติการ จัดทำสาระสำคัญ ได้แก่ วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน โครงสร้างหลักสูตร คำอธิบายรายวิชา หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้

3.2 การจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ เป็นกระบวนการนำหลักสูตรไปสู่การจัดการเรียนรู้ โดยทีมวิจัยต้องศึกษาหลักสูตรท้องถิ่นให้เข้าใจชัดเจน แล้วช่วยกันจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด สาระสำคัญ จุดประสงค์การเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ สื่อและแหล่งเรียนรู้ การวัดและประเมินผล ข้อเสนอแนะของผู้บริหารและบันทึกผลหลังการจัดการเรียนรู้

3.3 การประเมินหลักสูตรท้องถิ่น (ฉบับร่าง) และแผนการจัดการเรียนรู้ ก่อนนำไปใช้โดยผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (IOC) ด้วยการประเมินองค์ประกอบของหลักสูตรท้องถิ่น (ฉบับร่าง) และแผนการจัดการเรียนรู้ นำข้อมูลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่อง

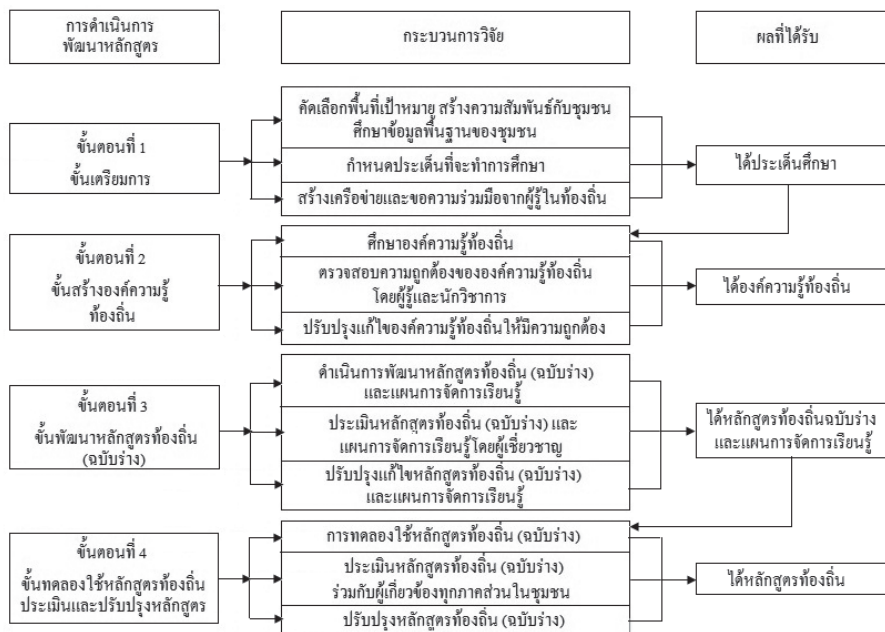
ขั้นตอนที่ 4 การทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น การประเมิน และการปรับปรุงหลักสูตร มีรายละเอียดดังนี้

4.1 การนำหลักสูตรท้องถิ่นฉบับร่าง และแผนการจัดการเรียนรู้ไปทดลองใช้กับนักเรียนกลุ่มเป้าหมาย โดยร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและผู้นำชุมชนตามจำนวนเวลาที่กำหนด และจัดกิจกรรมตามแผนการจัดการเรียนรู้ ลักษณะเด่นของกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรท้องถิ่น คือ นักเรียนได้ออกไปเรียนรู้ตามสภาพจริงของท้องถิ่นนั้น เช่น การออกไปสำรวจสภาพท้องถิ่น การออกไปศึกษาจากแหล่งเรียนรู้จริงในท้องถิ่น การออกไปเรียนรู้ที่บ้านของภูมิปัญญาท้องถิ่น และได้ลงมือปฏิบัติจริง เช่น การจักสาน การทำอาหารพื้นบ้าน การทำเครื่องใช้ภายในบ้าน การทำของเล่นจากวัสดุท้องถิ่น การทำน้ำตาล เป็นต้น

4.2 การประเมินหลักสูตรท้องถิ่นหลังการนำไปทดลองใช้

การประเมินหลักสูตร เป็นการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการจัดทำ การทดลองใช้ และผลการใช้หลักสูตร ตลอดจนการตัดสินใจคุณค่าและประสิทธิภาพของหลักสูตร ผู้ประเมินเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนในชุมชน เช่น ผู้อำนวยการ โรงเรียน ครูผู้สอน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นต้น

4.3 การปรับปรุงหลักสูตร ทีมผู้วิจัยนำผลการประเมินหลักสูตรท้องถิ่นมาปรับปรุงแก้ไขส่วนที่บกพร่องจากการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น สามารถเขียนเป็นแผนภาพประกอบได้ดังนี้

ภาพที่ 3 ขั้นตอนการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
ที่มา: โดยผู้นิพนธ์

ตัวอย่างข้อค้นพบจากผลงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1. ผลงานวิจัย เรื่อง การประดิษฐ์ดอกไม้โดยใช้ภูมิปัญญา-ท้องถิ่น : กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านหนองเผ่าถ่าน ของ บังอร พุกสุข และ รัชณี สุขเกษม [16] ซึ่งได้ค้นพบว่า บริเวณรอบๆ หมู่บ้านหนองเผ่าถ่าน เป็นป่าและภูเขาเตี้ยๆ ชื่อเขาอีค้าง มีไม้ฝาง ไม้มะขาม ไม้ไผ่ ไม้ตะโก ขึ้นอยู่จำนวนมากตามธรรมชาติ สามารถนำดอกไม้ดังกล่าวมาประดิษฐ์ตกแต่งให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่สวยงาม เพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวได้ จึงได้พัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ให้นักเรียนได้ฝึกประดิษฐ์ดอกไม้ด้วยเศษวัสดุจากภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการจัดนิทรรศการแสดงผลงานและจำหน่ายดอกไม้ที่ประดิษฐ์ตกแต่งอย่างสวยงามแก่ผู้มาเยี่ยมชมและนักเรียนสามารถนำไปเป็นอาชีพได้ ตลอดทั้งผู้บริหารสถานศึกษามีนโยบายที่จะนำหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การประดิษฐ์ดอกไม้ไปสู่ชุมชน โดยส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมการประดิษฐ์ดอกไม้ให้เป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชนต่อไป

2. ผลงานวิจัยการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง มะพร้าวทับสะแก ของโรงเรียนวัดหนองหอย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ของ ธราวุฒิ สมทรง [17] ผลการวิจัยพบว่า มะพร้าวทับสะแก มีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว คือ เนื้อหนา กะลาบาง ผลใหญ่ ผลดก และมีความมันของกะทิสูงกว่ามะพร้าวจากแหล่งอื่น โรงเรียนจึงได้พัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ให้นักเรียนได้ใช้ทรัพยากร คือ มะพร้าวในท้องถิ่นเป็นแหล่งสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวและชุมชน โดยให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติจริงจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เช่น ไปฝึกทำน้ำตาลมะพร้าว น้ำมันมะพร้าว การทำเครื่องจักสานจากก้านมะพร้าว การทำโคมไฟจากกะลามะพร้าว และการทำอาหารพื้นบ้านจากมะพร้าว โดยไปฝึกปฏิบัติจริงจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บ้านในชุมชน และจากการถอดบทเรียนโดยผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยการจัดสนทนากลุ่ม พบว่า ทุกคนเห็นว่านักเรียนมีความสนใจมาก เพราะได้ไปเรียนรู้ที่พื้นที่จริง และได้ปฏิบัติจริง ทำให้นักเรียนและชุมชนมีความภาคภูมิใจและเห็นคุณค่าในท้องถิ่นของตน ตลอดทั้งสามารถนำไปประกอบอาชีพได้ ซึ่ง โรงเรียนได้ร่วมมือกับชุมชนจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากมะพร้าวให้แก่นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมวัดที่อยู่ใกล้โรงเรียนในวันเสาร์ วันอาทิตย์ เป็นประจำ เป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่นักเรียนและครอบครัว

3. ผลงานวิจัยการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง ตาลโตนดที่บ้านไร่กว้าง ตำบลไร่สะทอน อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี ของ ชุชัย มีนุษ [18] ผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้ท้องถิ่น เรื่อง ตาลโตนดที่บ้านไร่กว้าง ตำบลไร่สะทอน อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี เป็นตาลโตนดที่ขึ้นอยู่ในพื้นที่บ้านไร่กว้าง มีความอุดมสมบูรณ์ดี ส่วนมากพบเห็นบริเวณคันนาของคนในชุมชน ขยายพันธุ์โดยใช้เมล็ดเหมือนตาลทั่วไป แต่ตาลที่บ้านไร่กว้างนิยมปลูกตามหัวคันนา เพราะยึดถือตามความเชื่อโบราณ โรงเรียนจึงพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้ตาลโตนดในท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ นักเรียนได้ออกไปเรียนรู้ตามชุมชน ได้เรียนรู้เรื่องส่วนต่างๆ ของตาลโตนดจากของจริงที่บ้านไร่กว้าง และได้ฝึกการทำน้ำตาลโตนดจากเตาตาลในชุมชน ตลอดทั้งได้ฝึกการทำอาหารพื้นบ้าน การทำขนมจากตาลโตนดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้นักเรียนสนุกและสนใจเรียน คิดว่าสามารถนำไปประกอบเป็นอาชีพเสริมรายได้ในครอบครัว ทำให้เข้าใจสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชนมากขึ้น และข้อค้นพบในการวิจัยครั้งนี้ก็อย่างหนึ่งก็คือ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้นำชุมชน มีความเห็นสอดคล้องกันว่า ควรส่งเสริมการใช้หลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง ตาลโตนดที่บ้านไร่กว้าง อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้นักเรียนสามารถนำความรู้ไปพัฒนาเป็นอาชีพได้

4. ผลงานวิจัยการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง สารสกัดสมุนไพรและพืชหมักธรรมชาติจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ตำบลกลัดหลวง อำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรี โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ของ บงกชพร กรุดนาถ [19] ผลการวิจัยพบว่า ตำบลกลัดหลวง มีสมุนไพรหลายชนิดและมีจำนวนมาก ได้มีภูมิปัญญาท้องถิ่นนำสมุนไพรในท้องถิ่นมาทำสารสกัดสมุนไพรและพืชหมักธรรมชาติ เพื่อกำจัดแมลงศัตรูพืช และทำให้พืชเจริญงอกงาม โรงเรียนจึงได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง สารสกัดสมุนไพรและพืชหมักธรรมชาติขึ้น เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพรในท้องถิ่น โดยให้นักเรียนออกไปสำรวจพืชสมุนไพรในท้องถิ่น เรียนรู้เรื่องชนิดและ

ลักษณะของพืชสมุนไพร ตลอดจนนักเรียนได้ฝึกทดลองทำสารสกัดสมุนไพรและปฎิหมักธรรมชาติจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำไปใช้ทางการแพทย์ จนสามารถนำไปทดลองทำที่บ้านและนำไปใช้ในแปลงพืชสวน ไร่ นา เกิดผลดี ทำให้คนในชุมชนเกิดความสนใจและเห็นประโยชน์ จึงได้เข้าร่วมมือกับโรงเรียนทำสารสกัดสมุนไพรและปฎิหมักธรรมชาติเพื่อการเกษตร และต้องการให้โรงเรียนได้ใช้หลักสูตรท้องถิ่นนี้อย่างต่อเนื่อง

5. ผลงานวิจัยการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง บัวที่บ้านคลองสิบสอง ของโรงเรียนวัดรังสิต จังหวัดปทุมธานี ของ ศุภลักษณ์ คำขาย [20] พบว่า บัวที่บ้านคลองสิบสอง ตำบลหลักหก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี มี 2 ชนิด คือ บัวหลวง และบัวสาย ลักษณะการปลูกบัวบ้านคลองสิบสอง มักนิยมปลูกในท้องร่อง ปลูกในกระถาง และบัวที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ ประโยชน์ของบัวที่พบในบ้านคลองสิบสอง ใช้ทำยารักษาโรค ประกอบเป็นอาหาร เป็นต้น ในอดีตบ้านคลองสิบสอง ได้ปลูกบัวเป็นอาชีพ สร้างรายได้เกือบทุกครัวเรือน เพราะมีพื้นที่เหมาะกับการปลูกบัว แต่ปัจจุบันอาชีพปลูกบัวมีจำนวนน้อยมาก เพราะคนในชุมชนเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นที่สร้างรายได้มากกว่า เหลือเพียง 2 ครัวเรือนที่ยังประกอบอาชีพปลูกบัว จึงถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ควรอนุรักษ์ความเป็นท้องถิ่นนี้ไว้ เนื่องจากจังหวัดปทุมธานีให้ความสำคัญกับบัวมาก โดยใช้ดอกบัวเป็นดอกไม้ประจำจังหวัด และยังใช้เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญในจังหวัดปทุมธานี เช่น ตราประจำจังหวัด ธงประจำจังหวัด และสัญลักษณ์เทศบาลตำบลหลักหก โรงเรียนเห็นความสำคัญของบัวและต้องการอนุรักษ์บัวไว้เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดปทุมธานี จึงได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง บัวที่บ้านคลองสิบสอง โดยนักเรียนออกไปสำรวจพื้นที่ สัมภาษณ์ สอบถามและเขียนแผนที่เดินดินจากบุคคลในท้องถิ่น นักเรียนได้ทดลองปลูกบัวในกระถางจริง ได้ลงมือประกอบอาหารจากบัวที่นักเรียนเลือกรายการอาหารที่บ้านคลองสิบสอง ช่วยกันวิเคราะห์สารอาหารที่ได้จากบัว และจัดทำโครงการอนุรักษ์บัวที่บ้านคลองสิบสอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรัก ความหวงแหน และความภูมิใจในท้องถิ่นที่ต้องช่วยกันอนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่าในท้องถิ่นไว้

6. ผลงานวิจัยการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการแปรรูปอาหารทะเลจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ตำบลปากทะเล อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ของมัทนิญา บัวจีน [21] พบว่า ชุมชนตำบลปากทะเล หาเลี้ยงชีพด้วยการจับสัตว์น้ำในทะเลที่มีอย่างอุดมสมบูรณ์ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ซึ่งถ้าเหลือจากการขายก็จะมีการนำสัตว์น้ำเหล่านั้นมาทำการแปรรูป เช่น การตากแห้ง การนึ่ง การย่าง และการดอง เป็นต้น ซึ่งเป็นการถนอมอาหารไม่ให้เน่าเสีย และนำออกมาขายเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว โรงเรียนจึงพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการแปรรูปอาหารทะเลจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้ให้นักเรียนได้เรียนรู้การแปรรูปอาหารทะเล ด้วยการนำนักเรียนออกไปฝึกปฏิบัติจริงตามแหล่งเรียนรู้ในชุมชน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจนมีความมั่นใจว่านักเรียนสามารถนำมาพัฒนาเป็นอาชีพได้ นอกจากนั้นโรงเรียนได้ร่วมกับชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดทำคลังแหล่งเรียนรู้การแปรรูปอาหารทะเล ตำบลปากทะเล จำนวน 36 แห่งเรียนรู้ เพื่อให้ให้นักเรียนและคนในชุมชนได้ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ในการพัฒนาอาชีพการแปรรูปอาหารทะเล ทำให้การแปรรูปอาหารทะเลดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง มีอาชีพและรายได้ที่มั่นคง นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

7. ผลงานวิจัยการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง สัตว์ที่อาศัยในระบบนิเวศป่าชายเลน ตำบลปากทะเล อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ของ ฉันทิร ศิลปสร [22] ผลการวิจัยพบว่า สัตว์ที่อาศัยในระบบนิเวศป่าชายเลน ตำบลปากทะเล แบ่งออกเป็น 6 ประเภท ได้แก่ 1) กุ้ง 2) หมึกและหอย 3) ปู 4) ปลา 5) นก 6) สัตว์อื่น ๆ แต่สัตว์เหล่านี้ถูกทำลายเพราะความไม่รู้ โดยการจับสัตว์ไม่เลือกขนาดและมีการทิ้งขยะบริเวณป่าชายเลน ดังนั้นโรงเรียนจึงได้พัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง สัตว์ที่อาศัยในระบบนิเวศป่าชายเลน เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบนิเวศป่าชายเลน พรรณสัตว์ที่อาศัยในป่าชายเลน ตำบลปากทะเล ความสำคัญและการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าชายเลน เช่น ควรมีการควบคุมการจับสัตว์บริเวณป่าชายเลน การปลูกป่าชายเลน และการรณรงค์ไม่ให้ทิ้งขยะและสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ ลงสู่บริเวณป่าชายเลน โดยได้นำนักเรียนออกไปสำรวจป่าชายเลนตำบลปากทะเล ศึกษาพรรณสัตว์ป่าชายเลนและช่วย

กันทำป้ายห้ามทิ้งขยะหรือจับสัตว์น้ำไม่เลือกขนาด เป็นต้น ทำให้นักเรียนมีจิตสำนึกที่ดีต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าชายเลน เนื่องจากเป็นแหล่งอาหารของพรรณสัตว์ต่าง ๆ เกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมที่ช่วยทำให้โลกน่าอยู่ และเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำที่ใช้เป็นอาหารของคนในชุมชน ซึ่งต้องช่วยกันอนุรักษ์ไว้ มีการสะท้อนความคิดจากบุคลากรในโรงเรียนและชุมชนให้ดำเนินการนำหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง สัตว์ที่อาศัยในระบบนิเวศป่าชายเลน ตำบลปากทะเล ไปสู่ชุมชนให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และร่วมมือกันอนุรักษ์สัตว์ที่อาศัยในระบบนิเวศป่าชายเลนเพื่อความยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

นับเป็นเวลาว่าสองทศวรรษแล้วที่คำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development) ได้ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวาง เพื่ออธิบายความหมายเกี่ยวกับอนาคตของสังคมมนุษย์และโลกที่มนุษย์อาศัยอยู่ แต่ก็ไม่เป็นที่กระจ่างชัดนักว่าความหมายของคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน นั้นคืออะไร และจะสามารถนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมได้อย่างไร

1. ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้มีผู้ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้หลายท่าน ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความหมายสอดคล้องกัน เช่น นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ [23] ให้ความหมายว่า เป็นการพัฒนาเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของคน ทั้งยุคปัจจุบันและยุคต่อ ๆ ไป และสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับแนวคิดของคอร์สัน (Corson) [24] ที่กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนในปัจจุบัน โดยไม่ทำลายทรัพยากรซึ่งจะเป็นที่ต้องการของคนในอนาคต และสอดคล้องกับแนวคิดของยูเนสโก (UNESCO) [25] ที่ได้ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่สนองตอบความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเอง

จากความหมายของคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน ดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนมีองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1. ด้านนิเวศวิทยา หรือสิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่ยั่งยืนให้ความสำคัญลำดับสูงกับคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ โดยเน้นเรื่องความยั่งยืนของการทำงานและประสิทธิภาพของระบบนิเวศ เพื่อส่งมอบทุนทางธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แม่น้ำ ภูเขา แร่ธาตุ เป็นต้น ทุนที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ ปัจจัยการผลิตและสินค้าต่าง ๆ ให้คนรุ่นอนาคตได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

2. ด้านสังคม การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้อย่างต่อเนื่อง โดยคำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคมและกลุ่มชนระดับต่าง ๆ เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายที่สำคัญ คือ การรักษาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีระดับสูงขึ้นอย่างยาวนาน

3. ด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนยาวนานบนพื้นฐานของการสงวนรักษาทุนธรรมชาติ และทุนที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อเป้าหมายพื้นฐาน 3 ประการ คือ 1) การเพิ่มขึ้นในการผลิตสินค้าและบริการ 2) การตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชน หรือการลดปัญหาความยากจน และ 3) การทำให้เกิดการกระจายรายได้ที่เป็นธรรมเพิ่มขึ้น

2. แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

กระทรวงศึกษาธิการ ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงได้กำหนดยุทธศาสตร์นำพาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน ด้วยการสร้างและพัฒนาทุนมนุษย์ให้เข้มแข็ง มีพลังพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมมั่นคงของประเทศในอนาคต การจัดการศึกษาจากนี้ไปจะเป็นการค้นหาศักยภาพที่แท้จริงของทุกภาคส่วนของสังคม ทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในที่สามารถขับเคลื่อนการศึกษาให้

คนไทยได้รู้จักศักยภาพของตนเอง ศักยภาพของผู้อื่น รู้เท่าทันและสามารถแข่งขันได้ในประชาคมโลก การจัดการศึกษาจะยึดพื้นที่ ซึ่งมีบริบทและความต้องการแตกต่างกันเป็นฐานในการพัฒนา เพื่อให้คนไทยทุกกลุ่มวัย ทุกช่วงวัย ได้รับการพัฒนาสอดคล้องกับศักยภาพและโอกาสของพื้นที่นั้น ๆ โดยการทำงานให้สัมฤทธิ์ผลภายใต้ 8 ประเด็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญดังนี้ [26] 1) การปรับตัวเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ประชาคมโลก โดยการส่งเสริมการพัฒนาประเทศไทยให้เป็นศูนย์กลางการศึกษา การวิจัยและพัฒนา และการฝึกอบรมนานาชาติในภูมิภาค 2) การพัฒนาสถานศึกษาและองค์ความรู้ โดยการพัฒนาและปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องต่อบริบทการเปลี่ยนแปลงของโลก 3) การพัฒนาเทคโนโลยีและเครื่องมืออุปกรณ์ โดยการจัดให้มีเทคโนโลยีที่เหมาะสมต่อการจัดการศึกษา 4) การพัฒนาศักยภาพผู้เรียน โดยการจัดให้มีนโยบายด้านหลักสูตร เปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนในสาขาที่รักและถนัด มีโครงการตำราแห่งชาติเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนทั้งการศึกษาในระบบ นอกกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย สามารถสร้างสรรค์นวัตกรรม ความสามารถด้านเทคโนโลยีและภาษาต่างประเทศ เป็นต้น 5) การวิจัยและถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยการส่งเสริมการวิจัยเชิงบูรณาการ เพื่อพัฒนาการศึกษาและการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาหลักสูตร การจัดการเรียนการสอนและการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ 6) การเพิ่มโอกาสทางการศึกษา มุ่งลดช่องว่างการเข้าถึงการศึกษาและองค์ความรู้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต 7) การส่งเสริมการมีงานทำ สนับสนุนให้ผู้เรียนมีโอกาสทำงานและสร้างรายได้ระหว่างเรียน สนับสนุนให้มีการจัดตั้งวิสาหกิจเพื่อการศึกษา 8) การบริหารจัดการกลยุทธ์ของกระทรวงศึกษาธิการ โดยปรับโครงสร้างการบริหารภายในกระทรวงศึกษาธิการให้เกิดการทำงานแบบบูรณาการระหว่างหน่วยงานภายใน ภายนอกกระทรวงทั้งภาครัฐและเอกชน

บทสรุป

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการผสมผสานขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกับขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการดำเนินการที่เปิดโอกาสให้สถานศึกษาได้ทำงานร่วมกับบุคลากรในท้องถิ่น เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน เป็นต้น ได้เข้ามามีส่วนร่วมกับสถานศึกษาทุกขั้นตอนของการวิจัย ตั้งแต่ขั้นตอนที่ 1 ขั้นเตรียมการ มีการจัดตั้งทีมวิจัย ประกอบด้วยผู้บริหารสถานศึกษา ครู นักเรียน ผู้นำชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลของชุมชนเพื่อนำข้อมูลไปสู่การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ต่อจากนั้นทีมวิจัยช่วยกันสร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ขั้นตอนที่ 2 ดำเนินการสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่น โดยทีมวิจัยต้องออกสำรวจเรื่องที่จะทำการศึกษาในท้องถิ่น เพื่อจัดทำเป็นเอกสารประกอบหลักสูตรท้องถิ่นที่จะพัฒนาขึ้น ขั้นตอนที่ 3 ดำเนินการร่างหลักสูตรท้องถิ่นและแผนการจัดการเรียนรู้ (โครงสร้างหลักสูตรหรือเนื้อหา) โดยร่วมกันวิเคราะห์มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 จัดทำคำอธิบายรายวิชา หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ ขั้นตอนที่ 4 ทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น ประเมินและปรับปรุงหลักสูตร ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่าการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกลยุทธ์หนึ่งที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นที่ยั่งยืนได้ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างผลการสังเคราะห์ งานวิจัย เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น สถานศึกษาจะได้เอกสารองค์ความรู้ท้องถิ่น เป็นรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาและสถานศึกษาได้หลักสูตรท้องถิ่นที่มีลักษณะสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น ส่งผลให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดทั้งสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ นักเรียนมีโอกาสได้ออกไปเรียนรู้ และฝึกปฏิบัติจริงจากภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ทำให้ผู้เรียนมีความกระตือรือร้น มีความสุขในการเรียนและเรียนรู้อย่างมีความหมาย สามารถเชื่อมโยงความรู้ที่ได้ไปสู่การทำงานหรือพัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่ สามารถพัฒนาเป็นอาชีพและ

พัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น สามารถพึ่งตนเอง ตลอดทั้งสามารถพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ในท้องถิ่นให้เกิดความสมดุลได้ และผลจากการที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ทำให้ชุมชนมีความพึงพอใจและต้องการให้มีหลักสูตรท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง อันนำมาซึ่งผู้เรียนเกิดความรักความผูกพันต่อท้องถิ่น ก่อให้เกิดการพัฒนาท้องถิ่นที่ยั่งยืน ดังนั้นผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาควรส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้มากขึ้นและต่อเนื่อง โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและการมีอาชีพที่มั่นคงของชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ส่งผลให้การพัฒนาลังคมและประเทศชาติเกิดการพัฒนายั่งยืนสืบไป

เอกสารอ้างอิง

- [1] บุญเลี้ยง ทูมทอง. การพัฒนาหลักสูตร. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2556.
- [2] ชวลิต ชูกำแหง. การพัฒนาหลักสูตร. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2555.
- [3] สุนทร โคตรบรรเทา. การพัฒนาหลักสูตรและการนำไปใช้. กรุงเทพฯ : ปัญญาชน. 2553.
- [4] ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์. การพัฒนาหลักสูตรทฤษฎีการปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : บริษัทวีพริ้นท์ (1991), 2557.
- [5] ชุมศักดิ์ อินทร์รักษ์. การพัฒนาหลักสูตร. [อินเทอร์เน็ต] กรุงเทพฯ : 2551. [เข้าถึงเมื่อ 16 มีนาคม 2563]. เข้าถึงได้จาก : <http://www.kroobannok.com/blog/39838>
- [6] กรมการศึกษานอกโรงเรียน. คู่มือการอบรมการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : ไร่ไทยเพรส. 2554.
- [7] โจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์. การพัฒนาหลักสูตรและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : อลิ้นเพลส. (ม.ป.ป.).
- [8] กาญจนา บุญส่ง และ นิภา เพชรสม. ชุดฝึกอบรมการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษาที่เน้นอาเซียน. เพชรบุรี : มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี. 2556.
- [9] นงนภัศ คุ้มบุญ เทียงกมล. การวิจัยเชิงบูรณาการแบบองค์รวม. กรุงเทพฯ : บริษัทวี.พริ้นท์ (1991) ขงส์วีส์ดี อินเทอร์เน็ต จำกัด. 2551.
- [10] บุญนาค ติวกุล. ชนบทไทย : การพัฒนาสู่ประชา-สังคม. นครปฐม : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2553.
- [11] สิทธิณัฐ ประพุทธนิติสาร. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วม : แนวคิดและแนวปฏิบัติ. โครงการวิชาการเพื่อเด็กและชุมชน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2550.
- [12] นุสรา ศิริรัมย์. เอกสารประกอบการอบรม เรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR). อัดสำเนา. 2550.
- [13] วีระยุทธ ชาตะกาญจน์. การวิจัยเพื่อพัฒนาการบริหารการศึกษา. กรุงเทพฯ : บริษัท วี พริ้นท์ (1991) จำกัด. 2557.
- [14] ประสงค์ เนื่องเฉลิม. วิจัยการเรียนรู้การสอน. กรุงเทพฯ : บริษัท วี พริ้นท์ (1991) จำกัด. 2556.
- [15] ธีรวุฒิ เอกะกุล. การวิจัยปฏิบัติการ (Action Research). อุบลราชธานี : บริษัทขงส์วีส์ดีอินเทอร์เน็ต จำกัด. 2558.
- [16] บังอร พุกสุข และ รัชณี สุขเกษม. การพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็กโดยใช้การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การประดิษฐ์ดอกไม้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านหนองเผาถ่าน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบุรี เขต 2. [วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต]. เพชรบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี; 2549.
- [17] ทรายวุฒิ สมทรง. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง มะพร้าวทับสะแก ของโรงเรียนวัดหนองหอย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วม. [วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต]. เพชรบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี; 2562.

- [18] ชูชัย มีนุช. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง ตาลโตนดที่บ้านไร่กร่าง ตำบลไร่สะท้อน อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม. [วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต]. เพชรบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี. 2555.
- [19] บงกชพร กรุดนาค. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง สารสกัดสมุนไพรและปุ๋ยหมักธรรมชาติจากภูมิปัญญาท้องถิ่น. [วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต]. เพชรบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี; 2555.
- [20] ศุภลักษณ์ คำชาย. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง บัวที่บ้านคลองสิบสอง ของโรงเรียนวัดรังสิต จังหวัดปทุมธานี โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม. [วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต]. เพชรบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี; 2559.
- [21] มัทนีญา บัวชื่น. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การแปรรูปอาหารทะเลจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ตำบลปากทะเล อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. [วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต]. เพชรบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี; 2553.
- [22] ณภัทร ศิลปสร. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง สัตว์ที่อาศัยในระบบนิเวศป่าชายเลน ตำบลปากทะเล อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม. [วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต]. เพชรบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี; 2553.
- [23] นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. “การจัดการความรู้สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน.” วารสารพัฒนาชุมชน. (เมษายน 2549) : 8 – 10.
- [24] Corson. W. H. et al. **The Global Ecology Handbook**. Boston: Beacon Press. 1990.
- [24] UNESCO. Educating for a Sustainable Future : A Trans disciplinary Vision for Concerted Action. Paris : SNESCO. 1997.
- [25] สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. รายงานการวิจัยแนวทางการพัฒนาการศึกษาไทยกับการเตรียมความพร้อมสู่ศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. 2557.